

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8922

Оксана Кравченко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
e-mail: okskravchenko@ukr.net

Соціальна робота в громаді в умовах війни

АНОТАЦІЯ

У час війни професійна соціальна робота розширює напрями, методи і форми роботи, які, з одного боку, ґрунтуються на багаторічному досвіді, в тому числі міжнародному, з іншого – формується феномен української соціальної роботи на засадах морального обов'язку, взаємопідтримки, відданості кожного громадянина у поєднанні з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи.

Встановлено, що основним методом соціальної роботи є робота в громаді. Важливою ознакою соціальної роботи в громаді є стихійне поєднання благодійництва пересічних громадян як морального обов'язку та прагнення роботи добро із професійною діяльністю соціальних працівників. Цей досвід з точки зору феноменологічного підходу формується на основі українських традицій, напрацьовується в умовах кризи шляхом критичного мислення, екстрених рішень, ґрунтується на людиноцентризмі, ентузіазмі, благочинності, небайдужості та патріотизмі.

Визначено, що соціальна робота в громаді під час війни здійснюється на чотирьох рівнях: соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування; соціальна робота на рівні територіальної громади; соціальна робота на рівні закладів соціальної сфери; соціальна робота на рівні жителів громад.

Партнерами територіальних громад виступають громадські волонтерські організації. Згідно Закону України «Про соціальні послуги» серед надавачів соціальних послуг виступає недержавний сектор. І в такий тяжкий для країни час волонтери є окремим полком добродійності: збирають і надають одяг, ліки, харчі для вразливих категорій населення; організують і поселяють біженців; надають допомогу військовослужбовцям і їхнім сім'ям; сприяють переміщенню постраждалих; забезпечують усіх необхідним фронт: доставляють маскітні сітки, харчі, військовий одяг, ліки, інвентар та ін.

Український досвід соціальної роботи засвідчує, що окремим суб'єктом допомоги в умовах війни є громадяни, які самоорганізуються у громадах, підтримують моральний стан вірою і справедливістю.

Ключові слова: соціальна робота, громада, волонтери, війна, людина.

Ледве країна впоралася із наслідками поширення коронавірусної інфекції COVID-19, як 24 лютого 2022 р. окупанти РФ бомбардуванням вдерлися на територію України. За декілька днів знищені житлові масиви у містах, зруйновані лікарні, пологові будинки, люди з окупованих міст масово евакуюювалися, багато мирних жителів загинуло, в тому числі молодь та діти.

У такий тяжкий час професійна соціальна робота розширює напрями, методи і форми роботи, які, з одного боку, ґрунтуються на багаторічному досвіді, в тому числі міжнародному, з іншого – формується феномен української соціальної роботи на засадах морального обов'язку, взаємопідтримки, відданості кожного громадянина у поєднанні з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи.

Така практика потребує узагальнення задля презентації національного досвіду супротиву територіальній цілісності на всіх рівнях, в тому числі і в сфері соціального захисту.

Підтримку українським соціальним працівникам висловила міжнародна спільнота, зокрема члени правління Британської асоціації ШСР, провідні університети світу, які готують соціальних працівників, висловили свою офіційну позицію на веб-сторінках: <https://www.eassw.org/eassw-statement-on-the-ukrainian-crisis/>, <http://eesrassw.fsd.uni-lj.si/blog/2022/02/25/statement-on-ukraine-by-eesrassw/#more-394>, <https://www.basw.co.uk/media/news/2022/feb/basw-statement-ukraine>. Закордонні колеги сфокусували увагу щодо того, яку підтримку і допомогу українцям (й зокрема студентам соціальної роботи) вони можуть надати з боку фахової міжнародної спільноти соціальної роботи на найближчий час. BASW закликає уряд Великої Британії не лише співпрацювати з іншими світовими лідерами, щоб покласти край війні, а й забезпечити, щоб народ України мав нашу підтримку та допомогу через гуманітарну допомогу. Ми також просимо надати життєво важливу підтримку для тих, хто працює у сфері соціальної роботи, охорони здоров'я та соціального забезпечення в Україні, багато з яких, безсумнівно, будуть прагнути, щоб гуманітарні послуги були доступними та підтримували людей, які найменше можуть захистити себе під час конфлікту та після нього¹.

Міжнародна Асоціація шкіл соціальної роботи підтримує принцип самовизначення народу, солідарна з українським народом, виступає проти агресора на основі спільних цінностей: «Ми ненавидимо застосування сили проти територіальної цілісності для підкорення будь-якого народу і закликаємо всі нації, урядові та неурядові організації поважати права людини, соціальну справедливість та міжнародні закони, які підтримують суверенітет і незалежність України... IASSW провів останні 94 роки, заохочуючи професію соціальної роботи в усьому світі в пошуках мирного вирішення конфліктів і розбіжностей, незалежно від їх причин... Дотримуючись цієї традиції, IASSW засуджує нинішню атаку на Україну та непотрібні людські жертви, руйнування житла та іншої спорудженої інфраструктури, а також витрати на навколишнє середовище, спричинені тим, що стріляє військовими боєприпасами... Це вже спричинило неймовірні жахи серед цивільного населення, біженців, комбатантів та світової екосистеми... Незалежно від того, де ми живемо, ми всі постраждали від впливу цього агресивного акту на всіх жителів цієї планети... IASSW вважає війну відповідь невинуватою в будь-якій ситуації конфлікту в сучасному світі. Дипломатія, переговори,

¹ The professional association for social work and social workers. <https://www.basw.co.uk/about-basw>

які ведуться на основі чесності та консенсусу – це шлях до вирішення невирішених конфліктів. Мир має стати невід’ємним правом для всіх!²

Міжнародна спільнота, науковці, практики, волонтери змушені шукати відповіді на питання: Якою буде роль соціальної роботи після цього? Як зараз українці підтримують людей, які постраждали? Як цінності, етика та навички соціальної роботи можуть вплинути на вирішення кризи?

Українські вчені, які досліджують питання психосоціальної реабілітації учасників бойових дій, внаслідок подій 2014 року: Ю. Бриндіков, Н. Комарова, Л. Корнілова, О. Сафін, Т. Семигіна, І. Трубавіна, Ю. Чернецька та ін.

Зміст і спрямованість соціальної роботи в громаді обґрунтовуються О. Безпалько, А. Капською, Г. Кучер, М. Скочко, Н. Колядою, А. Слозанською, О. Чуйко та ін.

Питання підготовки соціальних працівників до роботи в громаді висвітлила у дисертаційному дослідженні А. Слозанська.

Особливості соціальної допомоги під час війни висвітлені у дисертаційних дослідженнях, навчально-довідниковій літературі у контексті історичного дискурсу становлення професійної соціальної роботи: А. Горілий, О. Палій, В. Скуратівський, Н. Коляда, Н. Сейко, А. Фурман, В. Поліщук та ін.

Водночас, історичний розвиток подій зумовлює необхідність активізації соціальної роботи в умовах війни, а також здійснення узагальнення такої відданої практики, яка здійснюється у громадах, що й виступає **метою** цієї розвідки.

Методи дослідження

Контент-аналіз сайтів міжнародних організацій із соціальної роботи, вивчення сайту Міністерства соціальної політики України, узагальнення діяльності Черкаського обласного центру соціальних служб та територіальних громад Черкащини.

Виклад результатів дослідження

Фактично в умовах війни основним методом соціальної роботи є робота в громаді – розвиток соціальних зв’язків у місцевій громаді, організація системи взаємодопомоги та кооперації певної групи людей, розробка, впровадження та оцінка ефективності різних соціальних програм, що пов’язані з потребами чи інтересами населення³.

Українською дослідницею Т. Семигіною визначено рівні сучасної соціальної роботи: макросистема (економічний, культурний, політичний, соціальний контекст, екологія, суспільна дискримінація тощо); мезосистема (взаємодії між елементами); соціальні мікросистеми (сімя, близькі люди, робота, школа, структури в громаді); індивід (вік, стать, сексуальна орієнтація, темперамент, стан здоров’я, переживання травми, негативний досвід, специфічні потреби)⁴. На основі визначених складових можемо

² The International Association Of Schools Of Social Work, <https://www.iasw-aiets.org/>

³ Т. Семигіна, *Сучасна соціальна робота*, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ 2020, 275 с.

⁴ *Ibidem*, 275 с.

віднести соціальну роботу в громаді в умовах війни до соціальної роботи на макро-рівні, що здійснюється найближчим оточенням людини та самоорганізацією громади у вирішенні складних життєвих обставин.

На основі систематизації наявних у науковій літературі дефініцій із соціальної роботи А. Слозанською запропоновано авторське тлумачення поняття «соціальна робота в громаді» як базового рівня соціальної роботи, на якому соціальний працівник планує і здійснює інтервенційну діяльність, ініціює і реалізує зміни, дії з активізації громади та її членів, проводить оцінку потреб задля вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, інтересів, розвитку ТГ та її жителів. З'ясовано, що базовими характеристиками соціальної роботи у громаді є локальність, спільність інтересів, наявність взаємозв'язків, солідарності та співтовариств⁵.

В умовах кризи, зумовленою війною, важливою ознакою соціальної роботи в громаді є стихійне поєднання благодійництва пересічних громадян як морального обов'язку та прагнення роботи добро із професійною діяльністю соціальних працівників.

Канадською асоціацією соціальних працівників визначено 6 базових цінностей соціальної роботи: повага до вродженої гідності та цінності людей, досягнення соціальної справедливості, служіння людству, чесність у професійній практиці, конфіденційність у професійній практиці, компетентність у професійній практиці⁶. Перші три цінності чітко простежуються під час колективної допомоги в умовах війни у громаді.

Теж саме можна простежити серед Глобальних принципів соціальної роботи⁷: визнання гідності людини, сприяння правам людини, сприяння соціальній справедливості, сприяння праву на самовизначення, сприяння праву на участь, ставлення до людей як до цілісних індивідів тощо.

Саме на практиці в кризових умовах соціальна підтримка в громадах відображає три перспективних теорії соціальної роботи, визначених Т. Семигіною: феміністична соціальна робота (саме на плечі жіночої половини громад, в той час коли чоловіки боронять країну, ліг тягар організації самопомоги та забезпечення потреб вразливих категорій населення, потреб військового стану країни); підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта (саме в кризовий час жителі громад, в тому числі за активної участі вразливих категорій населення, акумулювали сили, ентузіазм та моральний обов'язок допомоги біженцям, військовим та територіальній обороні власними ресурсами); зелена соціальна робота (заходи із соціальної взаємопідтримки спрямовані на збереження цілісності природного середовища країни, протидії ядерній небезпеці заради світової екологічної безпеки).

В умовах війни соціальна робота розширює напрями роботи, збільшується частка вразливих категорій населення, з'являються нові підходи, нові методи роботи.

Унікальним є досвід територіальних громад, які внаслідок децентралізації 2015 року формують регіональні практики соціального захисту. Цей досвід з точки зору феноменологічного підходу формується на основі українських традицій, напрацьову-

⁵ Г.І. Слозанська, *Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах*, дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019. 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf

⁶ Т. Семигіна, *op. cit.*, 275 с.

⁷ *Ibidem*.

ється в умовах кризи шляхом критичного мислення, екстрених рішень, ґрунтується на людиноцентризмі, ентузіазмі, благочинності, небайдужості та патріотизмі.

Саме колективна взаємопідтримка лежить в основі соціальної роботи в громаді. Такий підхід ментально приналежний українцям ще від давніх часів – з покоління в покоління передається від східних слов'ян, і саме наш народ зумів зберегти й акумулювати таку людську рису.

Війна 2022 р. засвідчила єдність думки, силу небайдужості, потужність взаємопідтримки українського народу. Саме професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах військової агресії отримує підтримку від місцевих жителів.

Здійснимо спробу узагальнити практичну соціальну роботу в громаді під час війни, на основі чого виокремили чотири рівні:

- соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування,
- соціальна робота на рівні територіальної громади,
- соціальна робота на рівні закладів соціальної сфери,
- соціальна робота на рівні жителів громад.

Міністерство соціальної політики є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ. На офіційному сайті міністерства висвітлюються заходи, спрямовані на допомогу постраждалим від агресії РФ: надаються продуктові набори, сприяння у переміщенні дітей з вразливих категорій населення, здійснюється захист прав переміщених дітей, допомога у створенні гуманітарних коридорів та допомоги переміщеним людям, надання соціальних допомог, виплати пенсій та грошових допомог; виплати допомог, пільг та субсидій тощо⁸.

Органи місцевого самоврядування реалізують державну політику у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, з питань сім'ї та дітей, надання гуманітарної допомоги, соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати.

Саме *заклади соціальної сфери* є суб'єктами реалізації соціальної політики, ними здійснюється надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, патронатним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, сім'ям військових, самотнім, людям похилого віку, внутрішньо переміщеним особам. Частиною є випадки, коли за інформування соціальними службами ДБСТ готові взяти дітей-біженців. На контролі є питання протидії домашнього насилля, і в цих умовах випадків суттєво зменшилося.

Соціальні служби тісно співпрацюють із старостами громад.

Територіальні громади України об'єдналися у боротьбі зі спільним ворогом. Усі громади підтримують одна одну. Крім того, органи місцевого самоврядування допомагають переселенцям, які через агресію Росії вимушені шукати прихисток в інших громадах. Асоціація міст України збрала контакти та телефони в громадах, за якими можуть звертатися переселенці по допомогу⁹.

Територіальними громадами здійснюється соціальна підтримка: заготовка продуктів для потреб фронту, для переселенців (виготовлення тушонки, випічка пиріжків, вироблення вареників), готуються гарячі обіди, надаються речі першої необхідності,

⁸ Міністерство соціальної політики України, <https://www.msp.gov.ua/>

⁹ Міністерство соціальної політики України, <https://www.msp.gov.ua/>

ініціюється плетіння маскувальної сітки, збираються ліки та одяг; в громаді ведеться облік переселенців та біженців; організовуються у школах, дитячих садочках місця для поселення біженців.

Громадами здійснюється співпраця із бізнесом, зокрема підприємцями і аграріями надається молоко для дітей, продукти харчування, паливо, автотранспорт та ін.

Задля інформаційної підтримки створюються групи у соціальних мережах, вайбері, що дозволяє повідомляти жителів про повітряну тривогу, потребу у продуктах харчування, поселенні біженців та інших видів допомоги, розміщуються звернення до всіх небайдужих гуртуватися та допомагати одне одному, піклуватися про тих, хто вразливіший, та взяти участь у благодійному зборі речей і продуктів харчування для осіб, які еребувають у складних життєвих обставинах.

Завдання громад – мобілізувати всі сили, всі ресурси, залучити всіх партнерів, щоб максимально допомогти ще більшій кількості людей та надати їм всебічну допомогу!

Такими партнерами виступають *громадські волонтерські організації*. Згідно Закону України «Про соціальні послуги» серед надавачів соціальних послуг виступає недержавний сектор. І в такий тяжкий для країни час волонтери є окремим полком добровільності: збирають і надають одяг, ліки, харчі для вразливих категорій населення; організовують і поселяють біженців; надають допомогу військовослужбовцям і їхнім сім'ям; сприяють переміщенню постраждалих; забезпечують усіх необхідним фронт: доставляють маскитні сітки, харчі, військовий одяг, ліки, інвентар та ін.

Український досвід соціальної роботи засвідчує, що окремим суб'єктом допомоги в умовах війни є громадяни, які самоорганізуються у громадах, підтримують моральний стан вірою і справедливістю. Основними формами самодопомоги є: збирання харчів (виготовлення тушонки, випічка пиріжків, вироблення вареників, заготівля овочів та фруктів), організація обідів, масова ініціатива плетіння сітки, збирання ліків, одягу, підтримка тероборони, переміщених людей, а особливо моральна підтримка і віра.

Отже, важливими суб'єктами соціальної роботи в громаді в умовах військового стану є органи місцевого самоврядування, державні соціальні служби, волонтерські громадські організації та самі жителі громади.

Перспективними напрямками дослідження виступають питання психологічної підтримки в умовах військового стану в громаді, соціальної роботи з дітьми та молоддю, надання допомоги переміщеним людям, самотнім, військовослужбовцям та їхнім родинам.

Література

European Association of Schools of Social Work. <https://www.eassw.org/>

The International Association Of Schools Of Social Work. <https://www.iasw-aiets.org/>

The professional association for social work and social workers. <https://www.basw.co.uk/about-basw>

Міністерство соціальної політики України. <https://www.msp.gov.ua/>

Семигіна Т., *Сучасна соціальна робота*, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ 2020, 275 с.

Скочко М.О., *Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості*: дис.. д-ра філософії: 231 Соціальна робота, Умань 2021, 226 с.

Слозанська Г.І., *Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf

STRESZCZENIE

Оксана Кравченко

Praca socjalna w społeczeństwie w czasie wojny

W czasie wojny zawodowa praca socjalna poszerza kierunki, metody i formy pracy, które z jednej strony oparte są na wieloletnim doświadczeniu, w tym międzynarodowym, z drugiej strony fenomen ukraińskiej pracy socjalnej kształtuje się na gruncie moralnego obowiązku, wzajemnego wsparcia, poświęcenia każdego obywatela w połączeniu z aktywnością zawodową specjalistów pracy socjalnej.

Ustalono, że główną metodą pracy socjalnej jest praca w społeczeństwie. Ważnym przejawem pracy socjalnej w społeczeństwie jest spontaniczne łączenie dobroczynności przez zwykłych obywateli jako moralnego obowiązku i chęci pracy z działalnością zawodową pracowników socjalnych. To doświadczenie z punktu widzenia fenomenologicznego ukształtowane jest na bazie tradycji ukraińskich, wypracowanych w kryzysie poprzez krytyczne myślenie, pilnych decyzji, oparte na humancentryzmie, entuzjazmie, dobroczynności, nieobojętności i patriotyzmie.

Określono, że praca socjalna w społeczeństwie w czasie wojny realizowana jest na czterech poziomach: praca socjalna na poziomie samorządów; praca socjalna na poziomie społeczeństwa terytorialnego; praca socjalna na poziomie instytucji sfery społecznej; praca socjalna na poziomie społeczności.

Publiczne organizacje wolontariuszy działają jako partnerzy społeczności terytorialnych. Zgodnie z Ustawą Ukrainy „O usługach socjalnych” sektor niepaństwowy należy do dostawców usług socjalnych. A w tak trudnym dla kraju czasie wolontariusze stanowią osobną grupę dobroczynności: zbierają i dostarczają ubrania, lekarstwa, produkty dla słabszych grup ludności; organizują i osiedlają uchodźców; udzielają pomocy personelowi wojskowemu i ich rodzinom; ułatwiają przemieszczanie się ofiar; zapewniają wszystko, co niezbędne na froncie: dostarczają moskitiery, żywność, odzież wojskową, lekarstwa, inwentarz itp.

Z ukraińskich doświadczeń pracy socjalnej wynika, że odrębnym podmiotem pomocy w czasie wojny są obywatele, którzy organizują się w społeczności i zachowują swoje morale w wierze i sprawiedliwości.

Słowa kluczowe: praca socjalna, społeczność, wolontariusze, wojna, człowiek.

SUMMARY

Оксана Кравченко

Social work in the community in the conditions of war

During the war, professional social work expands the directions, methods and forms of work, which, on the one hand, are based on many years of experience, including international one, and on the other hand – the phenomenon of Ukrainian social work is formed on the basis of moral duty, mutual support, devotion of every citizen in combination with the professional activities of social workers.

It has been established that the main method of social work is the community work. An important feature of social work in the community is the spontaneous combination of charity of ordinary citizens as a moral duty and the desire to do good to the others with the professional activities of social workers. From the point of view of phenomenological approach this experience is formed on the basis of Ukrainian traditions, gained in times of crisis through critical thinking, emergency decisions, based on human-centeredness, enthusiasm, charity, indifference and patriotism.

It has been determined that social work in the community during the war is carried out at four levels: social work at the level of local governments, social work at the level of the territorial community, social work at the level of social institutions and social work at the level of community residents.

Public volunteer organizations are the partners of territorial communities. According to the Law of Ukraine “On Social Services”, the non-governmental sector is among the providers of social services. And in such a difficult time for the country, volunteers are a separate regiment of charity: they collect and provide clothing, medicines, food for vulnerable groups of population; organize and settle refugees; provide assistance to the soldiers and their families; help the affected persons; provide the front with everything necessary: deliver the masking nets, food, military clothing, medicines, equipment, etc.

The Ukrainian experience of social work shows that the citizens, who self-organize in communities and keep morale high by their faith and justice, constitute a separate subject of assistance in wartime.

Key words: social work, community, volunteers, war, man.

Data wpływu artykułu: 28.03.2022 r.

Data akceptacji artykułu: 19.04.2022 r.